

Бактыярбек уулу Эржан, Чыныкеева Гүлназ Эргешалиевна, Дыйканова Шекербубу Анарбековна

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЭТНИКАЛЫК ОРУСТАР: ТАРЫХЫЙ КАЛЫПТАНУУСУ
ЖАНА АЗЫРКЫ УЧУРДАГЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫК АБАЛЫ**

Бактыярбек уулу Эржан, Чыныкеева Гүлназ Эргешалиевна, Дыйканова Шекербубу Анарбековна

**ЭТНИЧЕСКИЕ РУССКИЕ В КЫРГЫЗСТАНЕ: ИСТОРИЧЕСКОЕ
ФОРМИРОВАНИЕ И СОВРЕМЕННАЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ**
Baktyiarbek uulu Erzhan, Chynykeeva Gulnaz Ergeshalievna, Dyikanova Shekerbubu Anarbekovna

**ETHNIC RUSSIAN IN KYRGYZSTAN: HISTORICAL FORMATION AND
CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC SITUATION**

УДК: 316.7 (575) (043.3)

Аннотация. Бул макалада Кыргызстандагы орус диаспорасынын тарыхый калыптануу процесси, алардын жашоо шарттары, тилдик жана диний өзгөчөлүктөрү каралат. Орус калкынын өлкөгө көчүп келүүсүнүн тарыхый себептери жана алардын Кыргызстандагы коомдук, маданий турмушка интеграциясы талдоого алынат. Орус калкынын Кыргызстанга көчүп келүүсү жана алардын коомдук, маданий турмушка интеграцияланышы Борбордук Азиянын тарыхында чоң мааниге ээ окуялардын бири болуп эсептелет. Орус империясынын жана Совет доорунун саясий жана экономикалык кызыкчылыктары бул миграциянын негизги факторлору болсо да, орус калкынын өлкөгө кошкон салымы ар тараптуу болгон. Орус тили, билим берүү системасы жана маданияты өлкөнүн өнүгүү процессинде чоң роль ойногон. Бул процесстер Кыргызстандын көп улуттуу коомунун калыптанышына олуттуу таасир тийгизген. Макалада орус тилинин өлкөдөгү расмий макамы, коомдогу ролу жана азыркы учурдагы абалына өзгөчө көңүл бурулуп, орус тилдүү жарандардын укуктары жана аларга жасалган мамиле да изилденет. Ошондой эле, диний жана маданий толеранттуулук маселеси талданып, Кыргызстандагы православие дининин абалына коомдун көз карашы каралат. Акырында, орус диаспорасынын социалдык-экономикалык көйгөйлөрү, миграция маселелери жана бул көйгөйлөрдү чечүү мүмкүнчүлүктөрү сунушталат.

Ачык сөздөр: Кыргызстандагы орустар, орус диаспорасы, тил саясаты, маданий интеграция, христиан дини, православие, улуттар аралык мамилелер, миграция, социалдык-экономикалык көйгөйлөр.

Аннотация: В данной статье рассматривается исторический процесс формирования русской диаспоры в Кыргызстане, условия ее проживания, языковые и религиозные особенности. Анализируются исторические причины миграции русского населения в страну, их интеграции в общественную и культурную жизнь Кыргызстана. Миграция русского населения в Кыргызстан и его интеграция в общественную и культурную жизнь считается одним из важнейших событий в истории Центральной Азии. Хотя главными факторами этой миграции были политические и экономические интересы Российской империи и советской эпохи, вклад русского населения в страну был многогранным. Русский язык, система образования и культура сыграли большую роль в процессе развития страны. Эти процессы оказали существенное влияние на формирование полиэтнического общества Кыргызстана. В статье уделяется особое внимание официальному статусу русского языка в стране, его роли в обществе и современной ситуации, а также рассматриваются права русскоязычных граждан и обращение с ними. Также анализируется вопрос религиозной и культурной толерантности, рассматривается мнение общества о состоянии православной религии в Кыргызстане. Наконец, представлены социально-экономические проблемы русской диаспоры, вопросы миграции и возможности решения этих проблем.

Ключевые слова: Русские в Кыргызстане, русская диаспора, языковая политика, культурная интеграция, христианство, православие, межнациональные отношения, миграция, социально-экономические проблемы.

Abstract: This article examines the historical process of the formation of the Russian diaspora in Kyrgyzstan, its living conditions, linguistic and religious features. The historical reasons for the migration of the Russian population to the country and their integration into the social and cultural life of Kyrgyzstan are analyzed. The migration of the Russian population to Kyrgyzstan and its integration into social and cultural life is considered one of the most important events in the history of Central Asia. Although the main factors of this migration were the political and economic interests of the Russian Empire and the Soviet era, the contribution of the Russian population to the country was multifaceted. Russian language, education system and culture played a big role in the development of the country. This process had a significant impact on the formation of a multi-ethnic society in Kyrgyzstan. The article pays special attention to the official status of the Russian language in the country, its role in society and the current situation, as well as the rights of Russian-speaking citizens and dealing with them. Also, the question of religious and cultural tolerance is analyzed, the opinion of society about the state of the Orthodox religion in Kyrgyzstan is considered. Finally, socio-economic problems of the Russian diaspora, migration issues and solutions to these problems are presented.

Keywords: Russian Russians in Kyrgyzstan, Russian diaspora, language policy, cultural integration, Christianity, Orthodoxy, interethnic relations, migration, socio-economic problems

Мекен жана мекенчилдик дегенди ар бир инсан алган таалим-тарбиясына, аң-сезиминин жана илим-билим деңгээлине, акыл-жүрөгүнө сиңген дөөлөттөрүнө жараша ар кандай түшүнөт. Алардын бирөөсүнүкүн туура, экинчисиникин туура эмес деп баалоого болбойт, анткени, ар кимдин өз түшүнүгү бар. Менин мекеним - Кыргызстан, менин жүрөгүмдө тубаса сыймык жана чексиз сүйүү менен орун алган өлкөм. Кыргызстан көп улуттуу өлкө, анда жалпысынан 100 дөн ашуун улуттун өкүлдөрү жашайт. Кыргызстан тек кана кыргыздардын эле эмес башка улуттагы биздин жарандарыбыздын да мекени, ата-журту. Кыргызстан – асман тиреген тоолору, мөлтүр тунук суулары, көркөм табияты жана бай тарыхы бар мамлекет. Кыргыз Республикасы - Орто Азиянын түндүк-чыгышынан орун алган, Тянь-Шандын жана түндүк Памир-Алтайдын бөлүгүн камтыган өлкө. Кыргызстан түндүктөн – Казакстан, батыштан жана түндүк-батыштан – Өзбекстан, түштүк-батыштан – Тажикистан жана түштүктөн жана түштүк-чыгыштан – Кытай менен чектешет. Кыргызстандын чек арасынын жалпы узундугу – 4508 км. Республиканын жалпы аянты – 199, 951 км². Эң көп санды кыргыздар түзөт, андан кийинки улут – өзбектер, ал эми үчүнчү орунда орустар турат. Кийинки орундарда украиндер, немистер, татарлар, казактар, тажиктер жана башкалар [1].

Таблица 3.8. Кыргыз Республикасынын этникалык курамы [2].

Улуттар	1999	%	2009	%	2022	%
Кыргыз Республикасы	4 822 938		5 362 793		6 936 156	
Бардык калк:						
кыргыздар	3 128 147	64,9	3 804 788	71,0	5 379 020	77,6
өзбектер	664 950	13,8	768 405	14,3	986 881	14,2
орустар	603 201	12,5	419 583	7,8	282 777	4,1
дунгандар	51 766	1,1	58 409	1,1	66 525	1,0
тажиктер	42 636	0,9	46 105	0,9	59 895	0,9
уйгурлар	46 944	1,0	48 543	0,9	31 559	0,4
казактар	42 657	0,9	33 198	0,6	28 244	0,4
түрктөр	33 327	0,7	39 133	0,7	22 074	0,3
азербайжандар	14 014	0,3	17 267	0,3	17 359	0,2
татарлар	45 438	0,9	31 424	0,6	11 219	0,2
күрдөр	11 620	0,2	13 171	0,3	10 733	0,1

Индия жана Пакистан элдери	506	0,0	1 319	0,0	8 310	0,1
корейлер	19 784	0,4	17 299	0,3	5 900	0,1
украиндер	50 442	1,0	21 924	0,4	3 875	0,1
немистер	21 471	0,4	9 487	0,2	2 831	0,0
башка этникалык топтор	46 035	1,0	32 738	0,6	18 954	0,3

Таблицада көрүнүп тургандай, республиканын калкы 1999-жылы 4 822 938 адам болсо, 2009-жылы 5 362 793 адамды, ал эми 2022-жылы 6 936 156 адамды түздү. Анын ичинде кыргыздар 1999-жылы 3 128 147 адам болсо, 2009-жылы 3 804 788 адамды, ал эми 2022-жылы 5 379 020 адамды түздү. Демек, 1999-жылга карата 2009-жылы 676,6 миң адамга өстү жана 71% түздү, ал эми 2022-жылы 2009-жылга карата 1 574,2 миң адамга өстү жана 77,6% түздү.

Республикада саны боюнча экинчи орунда өзбектер турат. Алар 1999-жылы 664 950 адам болсо, 2009-жылы 768 405, 2022-жылы 986 881 адам болду, башкача айтканда, 2009-жылы 103,4 миң адамга өссө, 2022-жылы 218,4 миң адамга өстү жана 14,2% түзүүдө.

Ал эми орустардын саны 2009-жылга салыштырмалуу (7,8%) - 2022-жылы 136,8 миң адамга, же 2 эсе азайды жана 4,1% түздү. Калган улуттар (бир нече ондогон) республиканын жалпы калкынын 1% түзөт. Белгилей кетүүчү жагдай, Индия жана Пакистан элдери өсүүнү көрсөтүүдө, тактап айтканда, 1999-жылы 506 адам болсо, 2009-жылы 1 319 адамды, ал эми 2022-жылы 8 310 адамды түздү. Демек, 1999-жылга карата 2009-жылы 813 адамга өстү, ал эми 2022-жылы 2009-жылга карата 6 991 адамга өстү жана 0,1 түздү.

Алгач орус калкынын өлкөгө көчүп келүүсүнүн тарыхый себептерин жана алардын Кыргызстандагы коомдук, маданий турмушка интеграциясын талдоого аракет жасайбыз. Кыргызстанда орто кылымдарда түрк-монгол элдери жердеп келгени белгилүү. XVI кылымда кыргыздар Теңир-Тоодо эл катары калыптангандан кийин, дээрлик азыркы Кыргызстан аймагын кыргыздар гана ээлеп калган. Фергана өрөөнүндө гана айрым өзбек, кыпчак, тажик улуттары болгон. Кокон хандыгынын күч алышы менен башка элдер өзбек, тажик, Фергана түрктөрү келе баштаган. XVIII кылымдын орто ченинде Жуңгар хандыгын Цинь империясы талкалап салгандан кийин, Ысык-Көл өрөөнүнө калмактар качып келип отрукташкан. XIX кылымдын экинчи жарымында кытай жазалоочуларынан качкан дунган, уйгур калкы Чүй, Ысык-Көл, Фергана аймактарында отрукташкан [3].

XIX кылымдын орто ченинде Россия менен Англиянын ортосунда Орто Азия үчүн атаандаштык күчөгөн. Англиянын Ост-Индия компаниялары Түштүк, Түштүк-Чыгыш Азияга алып келген товарларынын наркын арзандатуу үчүн Кавказдан Мешхед, Мерв шаары аркылуу Орто Азияга өтүүнү көздөгөн. Натыйжада XVIII кылымдын аягы XIX кылымдын башында Орто Азия Европандан Кытай-Индияга өтө турган маанилүү стратегиялык жолдордун бирине айланган. Орус өкмөтү бул маанилүү соода жолун көзөмөлдөө үчүн Сибирь жана Сыр-Дарыя аскер линиясын курууга киришкен. Омск-Кулжа (Омск-Семипалатинск-Көкбекти-Чугунчак (Чөйчөк) – Кулжа) жолу 2711ден 2376 кмге узартылган. Түштүк Казакстан менен Түндүк Кыргызстан, кийин Кокон, Бухара, Хива хандыктарын өз курамына киргизүү Россиянын башкы геосаясаты болгон. Ушундан улам орус өкмөтү 1813-жылдан кыргыздар тууралуу кеңири маалымат чогултууга өткөн. XIX кылымдын 40-жылдары Копол, 1854-жылы Верный чеби (азыркы Алматы шаары) курулган.

Ушул жылдары Кокон хандыгынын эзүүсүнөн тажаган Бугу уруусунун бийи Боронбай бир нече жолу Россия империясынын курамына кирүү ниетинде кат жолдогон. 1855-жылы 7-январда Бугу уруусунун атынан Качыбек Шераалы уулунун ант берүүсүнөн кийин Кыргызстандын Россияга каратылышы башталган. Орус бийлиги Кыргызстанды каратууну ар кыл айла-амал менен ишке ашырган. Мисалы, орус аскерлери улам казактарды кыргыздарга каршылаштырып, кыргыз манаптарынын ынтымагын ыдыратуу үчүн улуу жүз казактарына атайы жашыруун көрсөтмө да берген. Натыйжада Жантай башкарган тынай уруусу орус бийлигин кабыл алууга макулдук берсе, Үмөтаалы Ормон

уулу буга каршы болгон. Бишкек чебинин беги Рахматуллага каршылашкан Байтик Канай уулу орус бийлигине жакындашса, Жаңгарач орус бийлигине каршы чыккан. Ошентсе да, 1862-жылы Токмок, Пишпекти, 1863-жылы Куртка чебин караткан. Нарындагы чериктер орус бийлигин тааныган. 1864-жылы 5-июнда полковник М.Г. Черняевдин отряды (2500 аскер) Олуя-Атаны алып, отряддын бир бөлүгү Талас аркылуу өтүп, Чаткалды ээлеген. Жумгал, Суусамыр, Кетмен-Төбө, Нарынды жердеген саяк уруулары орус бийлигине 1865-жылы ант берген. Ушундан улам 1867-жылы Үмөтаалы да орус бийлигин тааныгандан кийин, түндүк Кыргызстан толук Россия империясынын карамагына өтүп, Жети-Суу областына баш ийген Токмок уезди түзүлгөн. Кокон хандыгынын чептеринин (Олуя-Ата, Түркстан, Чымкент, Ташкент) алынышы менен Сибирь жана Сыр-Дарыя аскер линиясы биригип, Түштүк Кыргызстанды каратууга ыңгайлуу шарт түзүлгөн. 1867-жылы Түркстан генерал-губернаторлугу уюшулуп, Кудаяр хан Россия менен тынчтык келишим түзүүгө аргасыз болуп, иш жүзүндө Кокон хандыгы да Россияга көз каранды болгон. Ушул кырдаалда Кокон бийлигине каршы кыргыздардын көтөрүлүшү башталып. Кокон шаары көтөрүлүшчүлөрдүн колуна өткөн. Кудаяр хандын ордунда такка отурган Насирдин хан орус бийлигинен жардам сурап кайрылган, натыйжада орус өкмөтү 1875—76-жылдары аскер киргизген. Туруктуу орус аскери тез эле Анжиян (1876, 10-январь), Кокон (1876, 18-февраль), Асаке, Үч-Коргон шаарын ээлеген, Россиянын курамына кирүүдөн баш тарткан кыргыздар Алайга чегинген. Наманган уездинин начальниги 1876-жылы жай айларында алайлык кыргыздарды багындыруу үчүн уюштурган куралдуу экспедициянын («Алай экспедициясы») натыйжасында алайлык кыргыз уруулары аргасыздан Россиянын карамагына өткөн. Алайлык кыргыздардын багынышы менен Түштүк Кыргызстандын Россиянын курамына кирүүсү аяктаган [4].

Орустардын Кыргызстанга келүүсүнүн тарыхый себептери жана коомдук, маданий турмушка интеграцияланышы Борбор Азиянын тарыхындагы татаал жана көп кырдуу процесстердин бири болуп эсептелет. Бул миграция жана интеграция процесси, бир жагынан, Орус империясынын жана кийинчерээк Совет бийлигинин геосаясий кызыкчылыктарына байланыштуу болсо, экинчи жагынан, өлкөнүн социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүүсүнө олуттуу таасирин тийгизген. Кыргызстанга орустардын көчүүсү негизинен XIX кылымдын ортосунда орун алган. Орус империясы бул аймакка өзүнүн аскердик жана административдик таасирин кеңейтип, Борбордук Азияны көзөмөлдөөнү көздөгөн. Империянын геосаясий кызыкчылыктары жана экономикалык максаттары бул экспансиянын негизги факторлору болгон. Ошол эле учурда, орус падышачылыгынын отурукташтыруу саясаты орус дыйкандарынын кыргыз жергесине көчүрүлүшүнө өбөлгө түзгөн. Бул саясат жергиликтүү элдин аймактык түзүмүн өзгөртүп, жаңы калктуу конуштарды жана айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүгө багытталган. 1920-жылы жер-суу реформасын жүргүзгөн. Жер-суу маселеси боюнча орус жана кыргыз дыйкандарынын ортосундагы теңсиздикти жоюуга багытталган.

Ал үчүн орус дыйкандарынан ашыкча жерлер алынып, суу баштарына жайгашкан орус кыштактарын жоюу керек болгон. Жер-суу реформасынын биринчи этабы 1921-1922-жж. жүргүзүлгөн. Анда орус жана кыргыз дыйкандарынын жерлеринин өлчөмү тенделип, кыргыз дыйкандарынын саны өскөн жана айдоо жерлер көбөйүп, жерди иштетүү жакшырган. 1923-жылы реформанын экинчи этабы башталган. Анда элди жалпы жерге жайгаштыруу иши жүргүзүлгөн. Отурукташууга өткөн дыйкандарга он жылдык мөөнөт менен айыл чарба шаймандары унаа, үрөн бөлүштүрүлүп, андан сырткары үй, короо-жай куруу үчүн материалдар бекер берилген. Алар мамлекеттик салыктан беш жылга бошотулган. 1925-ж. Кыргызстанда 64 колхоз 6 совхоз болгон [5.22].

Совет доорунда Кыргызстандагы орус калкынын агымы, өлкөдө социалисттик өнүгүүнүн бир бөлүгү болуп калды. Советтик индустриализация жана коллективизация Кыргызстанды советтик экономикалык система менен интеграциялоону талап кылды, бул процессте Россиянын борбордук аймактарынан адистер, инженерлер жана жумушчулар активдүү тартылган. Согуштан кийинки калыбына келтирүү мезгилинде да орус калкынын Кыргызстандын социалдык турмушундагы ролу кеңейе берди. Орус калкынын

Кыргызстандагы коомдук турмушка интеграцияланышы ар кандай багыттарда ишке ашкан. Биринчиден, алар өлкөдөгү жаңы социалдык институттарды калыптандырууда чоң салым кошушкан. Орус тилдүү мектептер жана университеттер билим берүү системасында негизги орунду ээлеп, орус тили эл аралык жана мамлекеттик байланыштар үчүн маанилүү тил болуп калган. Бул билим берүү системасынын калыптанышында орус калкынын салымы чоң болгон. Мындан сырткары, шаарлардагы өнөр жай ишканалары жана инфраструктуралык долбоорлор орустардын жигердүү аракети менен ишке ашып, Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө түздөн-түз таасирин тийгизген. Маселен, Бишкек шаары (мурдагы Фрунзе) орус калкынын салымы менен өнүгүп, борбор шаардын архитектуралык жана социалдык түзүлүшү өзгөрүп, жаңыча урбанизациялык калыпка келген. Маданий интеграция маселесине келсек, орус калкы Кыргызстанга өздөрүнүн маданияты менен кошо келип, жергиликтүү калк менен өз ара таасир алмашышкан. Орус театрлары, китепканалар жана адабий клубдар Кыргызстандын маданий жашоосунун ажырагыс бөлүгүнө айланып, кыргыз жазуучулары менен орус жазуучуларынын ортосундагы маданий байланыштар күчөгөн. Бул учурда орус тили жана маданияты өлкөнүн маданий мейкиндигинде үстөмдүк кылган, бирок ошол эле учурда жергиликтүү кыргыз маданияты да өзүнүн өзгөчөлүгүн сактап кала алган. Орус калкынын Кыргызстанга көчүп келүүсү жана алардын коомдук, маданий турмушка интеграцияланышы Борбордук Азиянын тарыхында чоң мааниге ээ окуялардын бири болуп эсептелет. Орус империясынын жана Совет доорунун саясий жана экономикалык кызыкчылыктары бул миграциянын негизги факторлору болсо да, орус калкынын өлкөгө кошкон салымы ар тараптуу болгон. Орус тили, билим берүү системасы жана маданияты өлкөнүн өнүгүү процессинде чоң роль ойногон. Бул процесстер Кыргызстандын көп улуттуу коомунун калыптанышына олуттуу таасир тийгизген.

Кыргызстандагы орус тилинин расмий макамы, коомдогу ролу жана учурдагы абалы, саясий жана социалдык факторлору жөнүндө да изилдөөбүз абдан зарыл. Орус тилинин Кыргызстандагы өзгөчө статусу өлкөнүн көп улуттуу жана көп маданияттуу коомундагы динамикасын аныктап келет. Бул тилдин ролун түшүнүү үчүн анын тарыхый өнүгүүсүн, мамлекеттик саясаттагы маанисин жана бүгүнкү абалын талдоо зарыл. Кыргызстан постсоветтик мейкиндикте орус тилине расмий макам берилген эки өлкөнүн бири (экинчи - Беларусь Республикасы, орус тили экинчи мамлекеттик тил статусуна ээ). Ал эми орус тили улуттар аралык байланыш тилинин функцияларын чыңдап аткарып келе жатат. Учурда республикада орус тилинин мааниси бир топ жогору жана жакынкы келечекте өзгөрүүсүз кала берет. Азыркы учурда орус тилдүү жарандардын укуктарын сактоо жана аларга жасалган мамиле Кыргызстандагы коомдук жана саясий турмуштун маанилүү бөлүгү болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген Кыргызстандын эгемендүүлүккө жетишүүсү менен кыргыз тили мамлекеттик тил катары таанылган, бирок көп улуттуу коомдун шартында, орус тили да расмий тил статусуна ээ болду [6].

Бул ошол кездеги саясий жана социалдык кырдаалга байланыштуу кабыл алынган. Мындай көп тилдүүлүк саясаты Кыргызстандын мурдагы Советтик республикалардан айырмаланганын көрсөтөт. СССР мезгилинде орус тилин билүү жана колдонуу мамлекеттин бардык деңгээлдеринде талап кылынган, ал эми эгемендүүлүккө жеткенден кийин да бул мурас сакталып калган. Орус тили өлкөдөгү эл аралык байланыштардын жана ички коммуникациянын маанилүү элементи болуп, расмий иш кагаздарын жүргүзүүдө жана өкмөттүк иштерде кеңири колдонулуп келүүдө. Кыргызстандагы орус тилинин коомдогу ролу ар тараптуу. Ал билим берүү, мамлекеттик башкаруу жана экономикалык секторлордо активдүү колдонулат. Бишкек, Ош сыяктуу шаарларда орус тилдүү мектептер жана жогорку окуу жайлары кеңири тараган. Орус тилинде окутуу көп ата-энелер үчүн балага жакшы келечекке жол ачуу мүмкүнчүлүгү катары да кабыл алынат. Ошондой эле, орус тили Кыргызстандагы бизнес чөйрөсүндө жана аймак аралык соодада негизги байланыш тили болуп саналат. Россия менен болгон эмгек миграциясы орус тилин билүүнүн маанисин

күчөтүп келет. Көптөгөн кыргызстандыктар Россияда иштөөгө кеткендиктен, алардын орус тилин жакшы деңгээлде билүүсү экономикалык жактан да маанилүү [7.75-110].

Орус тилдүү жарандар өлкөдөгү экономикалык жана саясий турмушта активдүү роль ойнойт. Орус тилдүү жарандарга карата мамиле учурда ар түрдүү көз караштарды камтыйт. Айрым учурларда этникалык жана тилдик факторлорго байланыштуу чыңалуу пайда болушу мүмкүн, бирок жалпылап алганда, Кыргызстанда этникалык жана тилдик ар түрдүүлүккө толеранттуулук менен мамиле кылуу салт болуп келет. Кыргызстандын көп улуттуу мүнөзү жана орус тилинин расмий статусу бул процессте тең салмактуулукту сактоого өбөлгө түзүүдө. Ошентсе да, кыргыз тилинин мамлекеттик башкарууда активдүү киргизилиши орус тилдүү жарандардын укуктарына кандай таасир этээри тууралуу маселелер да көтөрүлүп келет [8].

Кыргызстанда орус тилдүү жарандардын укуктары Конституция жана башка укуктук документтер аркылуу корголот. Мыйзамдарда белгиленгендей, орус тили расмий тил статусунда кала берет, бул анын мамлекеттик органдарда, билим берүү жана маданий чөйрөлөрдө колдонулушуна шарт түзөт. Мыйзамдык база орус тилдүү жарандарга тең укуктуу билим алуу, эмгектенүү жана саламаттык сактоо кызматтарын колдонуу укуктарын камсыздайт.

Кыргызстан көп улуттуу өлкө болгондуктан калктын диний көз карашы жана ишенимдерин да эске алуубуз абзел. Анткени дин мамлекетте башкы орунда турчу факторлордун бири. Кыргызстанда ислам дини негизги дин болгондуктан, православие дининин өкүлү катары калктын пайызы азчылыкта каралат. Ошол эле учурда, көп улуттуу жана көп диндүү коомдук түзүлүштө православие дининин өкүлдөрү белгилүү бир ролду ойнойт. Кыргызстанда православие дини XIX кылымдан тартып, Орус империясынын Борбордук Азиядагы экспансиясынын натыйжасында жайыла баштаган. Айрыкча орус калкынын көчүп келиши православие дининин жайылышына өбөлгө түздү. Советтик доордо атеисттик саясаттын таасиринде диндин социалдык турмушка тийгизген таасири төмөндөсө да, православие дини айрым аймактарда сакталуу бойдон калган эгемендүүлүктөн кийин, орус тилдүү жарандар менен православие жамааттарынын коомдогу орду кайрадан актуалдуулукка ээ болду. Кыргызстандагы көп улуттуу жана көп конфессиялуу түзүлүш православие динине жалпы эле толеранттуу мамилени камсыз кылат. Кыргыз коомунун басымдуу бөлүгү ислам динин тутканына карабастан, православие динине карата эч кандай терс мамиле байкалбайт. Мисалы, Бишкек жана Чүй облусунда православие храмдары эркин иштеп, православие дининин өкүлдөрү коомдук жана маданий иш-чараларга катышып келүүдө. Бул ар кандай диний уюмдарга, анын ичинде православие чиркөөлөрүнө карата жалпы урматтоо жана толеранттуулук бар экенин көрсөтүп турат. Кыргызстандын мыйзамдары ар бир жарандын дин тутуу эркиндигин камсыз кылат. Өлкөнүн Конституциясында ар бир адам өзүнүн ишенимине жараша динди эркин тандоо жана ага карата эркин мамиле жасоо укугу каралган. 2008-жылы кабыл алынган «Дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндөгү» мыйзам да бардык конфессияларга бирдей укуктарды жана милдеттерди жүктөйт [9].

Мамлекет менен диндин бөлүнүшү жана толеранттуулук принциптери Кыргызстанда православие дининин өкүлдөрүнө дагы эркин иштөөгө шарт түзүп берет. Православие дининин өкүлдөрү көбүнчөсү орус тилдүү жарандар болгондуктан, алардын коомдогу абалы орус тилдүү жамааттын жалпы социалдык жана экономикалык абалына да байланыштуу. Кыргызстанда православие дининин абалы туруктуу жана коомдун православие динине карата көз карашы негизинен толеранттуу. Өлкөнүн көп улуттуу жана көп диндүү түзүлүшү бул толеранттуулукту колдоп, православие дининин өкүлдөрүнө коомдук турмуштун бир бөлүгү катары иш алып барууга шарт түзүп келет.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. <https://www.stat.gov.kg/ru/>
2. 2022-жылдагы Кыргыз Республикасындагы эл жана турак жай фондун каттоо: II-китеп (Биринчи бөлүк) таблицаларда: Кыргызстандын калкы -Б.: 2023., -381б. ISBN 978-9967-28-708-2, 93-бет.
3. <https://saat.kg/2016/05/10/kyrgyzstan-kantip-k-p-uluttuu-lk-bolup-kaldy/> Дастан Разак уулу. Кыргызстан кантип көп улутту болуп калды? 2016.
4. Википедия “Кыргызстан” улуттук энциклопедиясы: 4-том. Башкы редактору Асанов Ү.А. К 97. Б.: мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2012. 832 бет, илл. ISBN 978 9967-14-104 -9
5. Ата мекендин тарыхы. Факультеттер аралык 2-курстун студенттери үчүн усулдук колдонмо. Каракол, 2016, 121 б.
6. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (2010), 10-берене.
7. Национальный институт стратегических исследований Кыргызской Республики. Кыргызстан. 2015-2018 расширенный миграционный профиль. Бишкек, 2018. С.152.
8. Сохранение наследия: непреходящая роль русского языка в Кыргызстане. Вечерный Бишкек. 2023, 21 декабрь.
https://www.vb.kg/doc/434263_sohranenie_nasledia:_neprehodiashaia_rol_rysskogo_iazyka_v_kyrgyzstane.html
9. Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 2008-жылдын 31-декабры №282 Кыргыз Республикасындагы дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдары жөнүндө мыйзамдарынын Жобосу. <https://cbd.minjust.gov.kg/202498/edition/1061634/kg>